

Lévai Endre

Krlezsa drámája magyarul

RITKÁN adódik az nálunk, hogy a színházi bemutató már egymagában irodalmi esemény is. Ilyesmire — valljuk meg — sűrűn nem is igen vállalkozhatunk, inkább a másokra, ami színészek, rendezők, nézők egyaránt hamarabb a keze ügyébe esik. A színműirodalom, ha e megjelölés alatt a témérdek darabra gondolunk, amit a „színházi ipar” és a „színházi kereskedelem” termelt, tele van olyan termékkel, amelyeket a legjobb esetben sem lehet irodalomnak nevezni. Távolról sem az Legnagyobb része semmi más mint pusztán szöveg, vagy „holt” szöveg, amely játék nélkül mit sem ér, s ha annak idején mégis — a divat sodrása folytán — színpadra kerül, csak a játék él helyett és a valahonnan a régi talonból előkapart fabula —, a többi igazán akár rögtönzés is lehet, mert a szövegnek, úgy ahogy megírták, semmi külön művészi egysége, harmóniája, hangszerelése, sem közvetlen, sem közvetett mondanivalója nincsen.

Kétféle színpadi mű él: a kettő között a különbség majdnem egy egész világ. A régi és az új világ? ... Nem mindig, és nem lehetne ezt ilyen egykönnyen kimondani. Gavella Brankó, az egyik legnagyobb művész-rendező — épp amikor nálunk nézte a Krlezsa bemutatót — ezt a különbséget így fogalmazta meg:

„Az egyik az alkotó művész munkája; azaz, amit adott művészi igénye van, eljátszása elmélyülést, beletemetkezést, igazi átélést kíván, mert minden külsőségen túl emberi, társadalmi, ideológiai jelentése van... A másik, az csak játék a játékért; nevetet, szórakoztat, s ha ennél tán többet ad, akkor közvetve a maga eszközeivel így tanít.” „Jó példa erre és elég szemléltető a Glembay-bemutató.”

Gavella Brankó — mondani se kell — az előbbinek a híve. A művész-matinén is erről beszélt, és úgy mondta: „megelégedéssel fogadtam azt a teljesítményt, amit a magyar színpadon láttam. Komoly, művészi munka volt. Modern játéktípus ez, nemcsak a felületi eszközökben, hanem belül is, az alakításokban él. Gesztusokban gazdagok és élnek, amikor játszanak... Számomra ez megelégedés volt itt...”

A Krlezsa-bemutatóról volt szó, arról a színházi estéről, amely után a színházi és művész-körökben olyan vélemény is hangzott el, hogy a „nagy drámának még ma sincs nálunk igazi közönsége”. Élénkül ugyan a színházi élet, több a néző, mint pár esztendővel ezelőtt, de hiányzik belőle a megismerésvágy és a művészi igény.”

Az első pillanatra úgy tűnik — legalább is számunkra, akik otthonosabbak vagyunk a hazai berkekben, mint Gavella s a vendégtől olykor elvárt udvarias elnézés sem kötelező —, hogy csak a premier-közönség „viseli el” a nehéz darabot, azután a fogyó holddal együtt elfogy, eltűnik és a harmadik vagy a negyedik előadást le kell mondani a drága téli idényben éppen a közönség részvétlensége miatt.

Hát mégis „vidék” vagyunk, ahol a provincializmus szelleme megfojtja a nagy kezdeményezést, eltemeti azokat, akik szépet akarnak?

Ügy látszik eddig az volt a baj, hogy erre a kérdésre vagy igennel vagy nemmel válaszoltak, ügyet sem vetve arra, hogy ilyen kurta szóval kultúréletünk egyik legfontosabb kérdését korántsem lehet elintézni. Igaz, hogy a népszerű vagy a „népies” könnyű darab jobban megy és a komomlyigényű darabok egyrésze egymásután kerül le a színpadról (egyik-másikra azt is mondhatjuk: megbukott); mégsem lehet ez a megállapítás helytálló, mert az egészet egy pillanatnyi helyzetképből ítéltük meg. Ha egy Heyer-mans, egy Dickens, egy Bródy Sándor vagy egy Móricz-darab elmehetett több mint negyvenszer, (persze vidéki vendég szereplésekkel) akkor egy Krlezsa-darab sem mehet csupán háromszor, hiszen ezzel a legnagyobb károsodás magát a közönséget érte így.

A „Glembay urak” még nem került le végleg a műsorról, csak arrafelé tart. Nem sok kell már, hogy lekerüljön, ha ezt az egész színház és a kultúrember csakugyan szemrebbenés nélkül nézi

Ez a dráma ürügy is lehetne arra, hogy próbát álljon a közönség, a színház is azzal, hogy tunya vállvonogatás és közöny helyett kilép az irodalomért, mert ilyen nagy életményben valóban ritkán lehet része s abban

is, hogy egy műfordításon át a modern horvát drámairodalmat magyarul a magáénak vallja.

Szóljunk Krlezsáról.

Az ELŐ alkotóművészek között a legnagyobb jugoszláv drámaíró, aki mögött ma már négyévtizedes teremtőmunka áll. Krlezsa Miroszláv hatvan éves. Nem nagy idő ez még, de diadalmas rá visszatekinteni, amikor az ember mögött állnak a művek, akár Horátius „Exegi monumentuma”. Mert Krlezsa csakugyan emléket állított az időnek, az frászművészet csaknem minden műfajában.

Forradalmi költő és forradalmi drámaíró, lánggal lobogó akár Ady. A nagy kornak éppen azon a lépcsőjén jelentkezett, amikor a dekadens polgári irodalom nagy hangzavarában — erre, a mi vidékünkön — először csendült föl a haladó művész szava. Fiatal költő, akit már a forradalom szele magával kapott és aki lázongó lélekkel fordult szembe az őt környező, hanyatló világgal, verssel, drámával, regénnyel jelentkezett. Nagy események idején igazi tehetség szerencsés szemtanú az utókor számára. Az idő a művéhez művészi alkotót is adott: a roskadozó császárság romjai fölött Krlezsát, Szemelátára omlott össze a monarchia s vele együtt megrendült, megtört, oszlásnak indult a feudo-kapitalista társadalom, amelynek „lés Fleurs du Mal”-ja éppen a Horthy-fasizmus kivirágzása volt. Rengeteg drámai mondánivalót hordott magában ez a kor, különösen azért, mert egybeesett a nagy népi forradalmak vajúdásaival. Ahogy Ady a költészetében, úgy Krlezsa drámáiban és regényeiben a „halál rokonait” írta meg. Latinovics Fülöp visszatérésében remek regénybe sűrűsödik a horvát nagypolgári élet; tanulmányai-ban, naplójegyzeteiben a művész forradalmár az új esztétika híveként kelt harcra a l'art pour l'art képviselőivel és azok között az elsők között volt, akik megteremtői és úttörői voltak a jugoszláv szocialista irodalomnak.

Krlezsát nem lehet előfutárnak nevezni, mert mindjárt egy egész életművet hozott magával és kortársaival benépesített ő maga is egy forradalmi nemzedéket. Ezen a közös fejlődési úton jelentkezett először Krlezsa, a drámaíró. Az ő igazi nagysága — a színház felől nézve — voltaképpen ebben rejlik. A realista forradalmi művész témájában, művészi formájában és hangjában is új jelenség volt a színpadon. Így pillanatig sem volt híve a játékos fabuláknak; a társadalom mély gyökereiben kereste a drámai magot s alapos kielemezéssel a belső ellentéteteket, a polgári társadalom halálos ellentmondásait vitte színre. Már első drámáiban (Táborban,

Farkanskölyök, Golgota) ezek az erők jutnak kifejlődésre. A kapitalista, polgári társadalomra épített jugoszláv királyságban ezek a darabok — akár mint kísérletek, akár mint befejezett művek — persze érthető, visszhangtalanok maradtak, mind addig, amíg meg nem jelent életének főműve: a „Glembay-trilógia”. Három drámai mű egy korról, egy társadalomról, amelynek nemcsak Közép-Kellet Európa, de a világ történetében is jelentős szerepe volt. Kétségtelen, hogy épp ennek a kornak, ennek a zuhanó társadalomnak ő az egyik legnagyobb festője, aki benne élt és mélyen lelátott, egészen a gyökerekig. Drámában ezt Krlezsán kívül még senki sem hozta, s innen is fölmérhető, milyen érték, hogy végre ez a mű is, amely élte főművének egyik legdrágább darabja, — megszólalt magyarul.

Krlezsa hatvan éves. Művészete ma már teljes mivoltában kibontakozott előttünk, de még mindig kevesek előtt ahhoz, hogy a megalkotott mű, amely nagy dolgokra hivatott, dolgát és hivatását teljesítse. A horvát és szerb népben — a nyitott szemmel élőkre és az irodalmi érdeklődésűekre gondolok — már él és hat a műve, — de vajmi kevéssé a magyarok között. (Az egy nyelven olvasók még ma sem ismerik). Az irodalom azért egyengeti a maga útját. Az „Agónia” pár esztendővel ezelőtti fordítása után most indul el a „Glembay-trilógia” legnagyobb drámája a magyarok között, Sinkó Irma érdemes fordításában. Ha a műfordítás teljességében nem is adja, hisz nem is adhatta, a krlezsai művet, mégis közelebb került hozzánk. Magyar nyelven szól arról a társadalmi romlásról, amely a magyar nép történetében épp annyira ismert, mint a horvátokéban is. Hogy tud alakot rajzolni mesteri tollal, hogy tud dialógusokat beállítani, hogy zúgnak, hömpölyögnek, sodródznak szavai, mint a láva?! Szavak, szavak, szavak. Hosszú mondatok, végtelenül hosszúak, akár az ostor, és csattognak, mint a vihar. Ha az ember a drámában, irodalomban, a zenében keresi a rokonhangokat, akkor — akkor az ő szövegében a legnagyobbak zengenek.

Krlezsa művészete nemcsak nekünk, hanem időt és teret átlépve a világnak szól, erről a helyről, Jugoszláviából, ahol a történelmet figyelők számára nagyon sok a mondánivaló. Ha angol, francia és német nyelven elmondhatná mindazt, amit mi már magyarul is hallunk, olvasunk, akkor már ma is másképp nézne felénk Stratfordból, Párizsból és Salzburgból a színházi világ.

A szellem útja áthajlik az időkön és — mint fennebb mondtam — a téren is. Szárnyra kel mint a viharmadár és átível a

távolságokon. Most megy tovább bennem is, benned is, sorakoznak a művek, a drámák és regények után Kerempuh balladáit, az „Ezeregy halál” novellák, a „Horvát Mars isten”, a naplók és örökbecsű tanulmányai Adyról, Rilkéről, Georg Grossról, Bernhard Shawról, Wassermannról; kitágul a látóhatár mint egy hatalmas ablak, amelyen át az ember megpillanthat, megismerhet eddig még soha nem látott dolgokat. Forradalmi művész, aki meg tudja láttatni velünk az életet és a világot olyannak, amilyen, ám nemcsak a felületén, hanem a maga teljes valóságában.

Élményt, szellemi gazdagodást jelent őt hallani, eszmei és esztétikai fölismerést jelent őt olvasni, olyan mozzanatokban és mű-

vészi megfogalmazásokban, amelyek a szép új ismereteinek tájaira visznek. És ez a gazdagodás öröm, buzdító és biztató érzés, hogy szemünkben és tudatunkba őrajta át, az ő művén keresztül ilyen csodálatos erővel hatol be az élet.

ERRŐL a drámai bemutatóról és ennek kapcsán még sok mindent el lehetne mondani hasonló áradozással, csak azt nem, hogy visszhangra talált, mert ezeket a színeket és hangokat még nem fogják föl a szemek és a fülek. Olyan távol esnek innen, mint a nagyvárosi fények, ezeket a távolságokat a kullógás pedig egyhamar nem fogja áthidalni. Még akkor sem, ha fáj Szabadkának, hogy érdemdús homlokzatáról mégis csak leri, hogy „vidék”...

HANGYA ANDRÁS

VÁZLAT (páca)